

Difuminando límites

No hay nada mejor para empezar a conocer a alguien (un arquitecto) que escribir sobre él. Y para poder escribir sobre él no hay nada mejor que leer sobre él, y en arquitectura una buena lectura también puede ser un buen proyecto o incluso varios proyectos inacabados o en proceso. Pero la lectura de un arquitecto debería ser algo más compleja, no se acaba en el proyecto, continúa en su obra y prosigue en sus escritos.

Acercarse (en lo intelectual) a Linàs no es tarea fácil, y no es para menos. Acercarse a Linàs supone acercarse a Jujol, a Alejandro de la Sota y a otros tantos nombres clave de la arquitectura (Mies, Melnikov...). Implica también acercarse a sus amigos y compañeros de trabajo, que contribuyeron como él a promover valores e inquietudes arquitectónicas (Elias Torres, Martínez Lapeña y tantos otros...). Y una vez te acercas sorprende su cercanía pegadiza y predisposición sincera, su amabilidad y llaneza, su sosiego y actitud, atributos clave en su trayectoria profesional y personal. Para un arquitecto de mi generación poder escribir sobre Linàs supone afrontar un reto difícil pero a la vez apasionante. Sin lugar a dudas y tal como ya sentenció Juan Herreros «Un honor complicado de resolver», que con la ayuda del propio Linàs (por su concisa naturalidad) creo poder afrontar. Ayudan también los variados y potentes lazos entre Linàs y Tarragona (Montferri, Metropol, Casa Bofarull, el Gobierno Civil), obras ejemplares de arquitectos también ejemplares, que han sido verdaderos nexos entre Linàs y la demarcación de Tarragona del COAC.

De nuevo repaso mis notas para este escrito, apuntadas en los márgenes del libro *Saques de Esquina*¹, y observo perplejo la gran cantidad de nombres y adjetivos subrayados que invaden sus textos (ética, actitud, utopía, arbitrario, cotidiano, intimidad, gratitud), claro reflejo de la naturalidad con la que se expresa en sus escritos, en sus proyectos y obras. Y sólo hay que observar los proyectos que reproducimos en este número, en proceso muchos de ellos, para identificar a un gran comunicador que evita convencionalismos y como ya apuntó A. de la Sota: «confiado (Linàs) se somete al peligroso experimento de fragmentar y jugar con un programa dado»². Y descubro que en la arquitectura de Linàs no hay etapas sino un continuo reflexionar, enmarcado –eso sí– en su peculiar normalidad, que ofrece obras distintas pero tan semejantes a la vez, manteniendo siempre las expectativas de hacerse presente cuanto mayor sea la dificultad o peor sea el emplazamiento.

Habitado pues a trabajar en espacios marcados por diferentes realidades complejas que operan y actúan simultáneamente –espacios límite– Linàs responde, hábilmente, articulando y renunciando a la vez a entender esos espacios como limitaciones, «difuminando límites» para conseguir así convertir la limitación en cualidad. Pese a ello sus edificios ni son presuntuosos, ni maleducados ni egoístas³.

A todo esto, alguien dijo de otro arquitecto que la tarea de su arquitectura era la de emocionar con educación⁴, si cabe. La de Linàs es educar (en la arquitectura) con emoción, sin prescindir de la experimentación (ilusión) en su trabajo. Propongo ahora releer a Linàs y dejarse educar a través de sus últimos proyectos, que reproducimos en este número de AT. Proyectos inacabados, en proceso, esperando (algunos) ser moldeados en obra tal como a Jujol le gustaba hacer⁵.

Juan M. Zaguirre
Director de AT

¹ Título de la presentación que Juan Herreros escribe para el libro *Saques de Esquina*, Ed. Pre-Textos, Barcelona, 2002.

² Josep Linàs, *Saques de Esquina*, Ed. Pre-Textos y Demarcación de Girona del COAC, Barcelona, 2002. Edición al cuidado de Lluís Ortega y Moisés Puente.

³ Extracto del texto escrito por A. de la Sota, fechado el 9 de enero de 1996 y publicado como introducción al libro: *José Linàs*, Tenebris Ediciones, Sevilla, 1997.

⁴ Juan Antonio Cortés, *Una permanente renuncia*, Ed. El Croquis, nº 128.

⁵ José Guetgiles, *No te hagas ilusiones*, Ed. El Croquis, nº 30.

⁶ Ver ilustración adjunta de la cubierta de la torre de la Casa Bofarull, Els Pallaresos, en la que Jujol utiliza utensilios poco comunes en una cubierta.

Territori Jujol

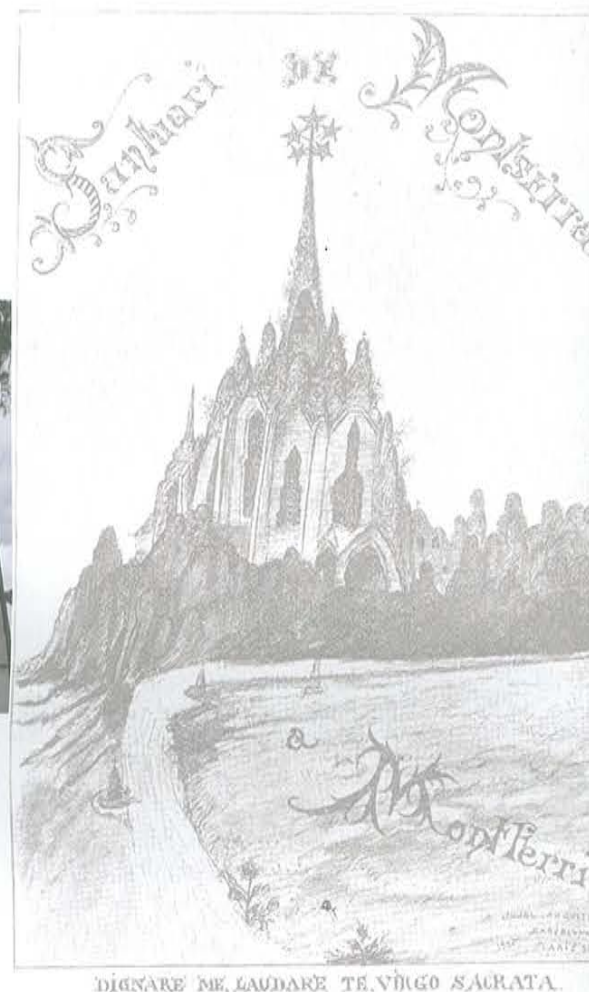
1 L'obra de Jujol manifesta uns vincles afectius amb el territori, iguals als que pot tenir pel lloc on viu qualsevol persona de qualsevol part del món.

En el camp de Tarragona, quatre obres jujolianes interpreten el territori des de les relacions particulars: la Casa Bofarull, a Els Pallaresos, l'església de Vistabella, la font al santuari de Lloret, a Bràfim, i el santuari de la Verge de Montserrat, a Montferri.

El procediment és, per una banda, sotmetre els habitants del Regne Celestial, verges, sants, àngels i creus, a condicions materials locals.

L'arcàngel Gabriel baixa a la coberta de la Casa Bofarull i es mou segons la força i direcció del vent.

Contraportada de "El Santuari de Montferri Nostra Moreneta al Camp de Tarragona"

Les muntanyes de Montserrat (teló mineral de la quotidianitat celestial) es redueixen d'escala i s'adapten a la particular orografia del puig de Montferri com s'adapta una sabatilla de vidre al peu de la Ventafocs.

4 MONTFERRI

Montserrat: una imatge, una postal, quasi una abstracció entranyable. És l'habitació de la Verge.

En l'obra de Jujol, Montserrat es montferritza quan es redueix i es converteix en barana de somiers embullats i ceneix el puig com una corona; es montferritza quan els seus cims es deformen amb la força del vent com els pins que l'envolten. La Verge habita a Montferri montferrititzat i aquesta habitació sacralitza el lloc.

2 Per altra banda, mostrar i aixecar, enlluernat, allò que forma el món material.

JOSEP LLINÀS

Església de Vistabella

A Vistabella les pedres recollides del terra s'aixequen en l'aire i es mostren de cantell i de perfil per manifestar, a través de la seva bellesa, el seu origen diví.

AULIO CUMILL

Casa Bofarull

A la Casa Bofarull els animals que formen part del dia a dia de la vida al camp canvien d'escala, de nou per fer visibles els seus extraordinaris atributs materials i per tant el seu origen diví. L'insecte és un brollador i també un sacerdot davant l'altar.

3 En suma, el món material, reconegut en els seus atributs locals, es distancia de la crosta de la terra, s'aixeca i es mostra com a prodigi de la creació. I a l'inrevés, el Regne Celestial, sants i verges, creus i àngels, baixen i se sotmeten a l'aire, a l'aigua, a les condicions que han configurat el territori. Els capellans dormen «al ras». En aquesta mitja distància entre cel i terra es fonen territori i divinitat. El territori és sacralitzat.

JOSEP LLINÀS

Casa Bofarull

A la Casa Bofarull aquesta percepció és literal: l'arcàngel baixa volant i es posa sobre la coberta. Plats, vasos, flascons de perfum, un porró, pugen a la teulada i són exhibits en l'aire, sota l'arcàngel, com a objectes domèstics d'ús diví. Restes materials sacralitzades, a mig camí entre el món material i el celestial.

JOSEP LLINÀS

Fotomuntatge amb l'estació d'Assís

Encara més literalitat: em permeto mostrar un fotomuntatge amb Francesc descansant a l'estació d'Assís (al fons, l'església de la Porciuncula, a l'interior de la qual, al mig del creuer, es troba la petita construcció on es diu que dormia «el poverino»). En aquest cas, el sant abandona la meditació a les muntanyes, la comunicació espiritual amb el món celestial, baixa i s'estira mig adormit a l'andana de l'estació. La fredor del paviment als peus, a les orelles el magnífic soroll del trànsit ferroviari.

5 En el fons, això que interpretem com a sacralització no és més que una radical mostra d'estima per allò que es coneix i on es viu. Sigui a Montferri, a un barri suburbà, a la selva o a una ciutat iraquiana devastada per l'imperialisme. Montferri montserratitzat, l'indret sacralitzat és, en suma, un excepcional testimoni arquitectònic d'estima per un territori. Les actuacions que s'han fet posteriorment a Montferri són en si mateixes inqualificables, però són també un desgraciat epígon d'una actitud envers el territori, que el tracta com una llimona que, una vegada espremuda, es llença. Sigui el santuari de Montferri, un barri suburbà, la selva o una ciutat iraquiana devastada per l'imperialisme. Aquesta espoliació, similar a una plaga de llagostes (es pot llegir als diaris que ara el capital busca altres països amb avidesa) que arrasa amb allò que el temps i l'afecte han anat construint, ha arribat a aquesta obra de Josep M. Jujol. Des de la seva modèstia (que és també generositat, il·luminació i companyia) l'obra de Montferri restava en peu gràcies a la seva marginalitat. Polifem, cec i embogit, cridant desafortadament per la platja, l'ha aixafada com si fos un castell de sorra que l'aigua havia respectat, miraculosament.

Josep Llinàs, arquitecte

PEPO SEGURA

Montferri